

SAŠA HRNJEZ¹
Torino, Italija

SUBJEKTIVITET I TUMAČENJE U ŠLAJERMAHEROVOJ HERMENEUTICI

Sažetak: Šlajermaherov projekat univerzalizacije hermeneutike beleži se kao sam početak njene moderne istorije. Podelom hermeneutičkog procesa tumačenja na dva odvojena, ali međusobno zavisna aspekta: gramatički(objektivni) i tehnički tj. psihološki (subjektivni), Šlajermaher je koncipirao tumačenje kao strukturalno dualistički, ali u osnovi beskonačan proces približavanja totalitetu smisla. Različita (međusobno dijametralna) čitanja Šlajermahera pripisivala su mu ili primat jezičkog-gramatičkog ili intencionalno-psihološkog. Namera ovog rada je da Šlajermaherovu hermeneutiku prikaže u jednom dualističkom svetlu, gde se može govoriti samo o uzajamnoj saradnji dva podjednako bitna aspekta tumačenja. U tom kontekstu problem subjekta se pojavljuje određen njegovom dualnom prirodom. U kretanju od jednog aspekta tumačenja na drugo mesto subjekta se pokazuje kao suštinski problematično. Subjektivitet nije mišljen u terminima negacije i samoodređenja, stoga kod Šlajermahera imamo subjekt koji se neprestano pronalazi u vlasti objektivnih struktura (jezik, književno-umetnički žanrovi, tradicija itd.). Stoga je namera ovog rada da pokaže da Šlajermaherova hermeneutika, suprotno kritikama za romantičarski subjektivizam, nije dovoljno subjektivna. U njoj je subjekat moguć samo kao granična kategorija.

Ključne reči: subjekat, tumačenje, jezik, totalitet, negacija, smisao

1. UNIVERZALIZACIJA HERMENEUTIKE I ŠLAJERMAHEROVA ULOGA

Već prvi i površan susret sa Šlajermaherovom hermeneutikom dovoljan je da steknemo uvid u fragmentarnost i nedovršenost njegovih hermeneutičkih spisa koji su najvećim delom sastavljeni iz aforizama, fragmenata, beležaka, primedbi, govora. Nedostatak jednog sistematičnog i definitivnog dela koje bi tumače Šlajermahera dovelo do potpunijeg, celovitijeg ili sveobuhvatnijeg viđenja njegove hermeneutike specifičan je problem koji nam se predstavlja ne samo u svom istorijsko-filozofskom, nego i čisto teorijskom obliku i značaju. Razne sistematizacije Šlajermaherovih spisa, koje su

---

1 e-mail adresa autora: shrnjez@gmail.com

obavili njegovi izdavači, urednici i tumači kao što su Like, Kimerle, Virmond i Frank, uspele su da u bitnoj meri daju celovitu strukturalnu prepoznatljivost Šljajermaherovom hermenetičkom opusu. Ipak ostaje činjenica da je “sistematizacija” Šljajermahera pre svega jedna post-sistematizacija raznih fragmentarnih spisa koji su nastajali u periodu od 1805. do 1833. godine. Na taj način je sam pristup Šljajermaheru već jedan hermeneutički relevantan problem: Šljajermaherov tumač na raspolaganju ima delo koje je oblikovano intervencijom drugih (a nije li ova intervencija već čin tumačenja?), pripremljeno za izdavanje tek nakon obimnog rada na identifikaciji, analizi, usklađivanju i svrstavanju postojećih fragmenata. Ali ta fragmentarnost i nesistematičnost Šljajermaherovih tekstova nije razlog da ne govorimo, kako je tvrdio Wolfgang Virmond, urednik kritičkog izdanja Šljajermaherove Hermeneutike, o kontinuitetu, učestalim pojmovima i temama, stalnim problemima i hipotezama koje Šljajermaher iznosi i razmatra na različitim mestima i u različitim periodima svoje filozofske aktivnosti, i to ne bez jasne teorijske konzistencije. Teme gramatičke i tehničke interpretacije, problem hermeneutičkog kruga, kao i problemi koji se tiču nedostiznosti totaliteta smisla, ostaju konstante Šljajermaherove teorije tumačenja koje nam dopuštaju da izdvojimo njene osnovne i suštinske osobenosti.

Prvi i osnovni značaj Šljajermahera u istoriji filozofije je u tome što hermeneutika sa njim dostiže svoje univerzalno značenje i domet. Konkretnije rečeno, kod Šljajermahera imamo jedno proširenje hermeneutičkog polja, a sa druge strane i sužavanje same hermeneutičke discipline. Pretpostavke za univerzalizaciju hermeneutičkog polja nalaze se već kod Fridriha Asta, Šljajermaherovog savremenika i Šelingovog učenika, prema kome hermeneutika ne teži samo razumevanju opskurnih delova teksta, već čitavog teksta u celini. Ali za razliku od Asta koji je hermeneutiku hteo ograničiti samo na klasične tekstove napisane na stranom jeziku, za Šljajermahera hermeneutika ima univerzalno polje primene jer se bavi svakom jezičkom formom, bilo da je ona pisana ili govorna. To znači, sa jedne strane, raskidanje ekskluzivne veze koja je tokom cele prethodne istorije stavljala hermeneutiku u funkciju teologije i biblijske egzegeze, dok je sa druge to priznanje izvesne “prirodnosti” tumačenja. Upravo univerzalni lingvalni karakter ljudskog iskustva čini hermeneutiku neophodnom disciplinom proširujući njen domen na sve oblike ljudske izražajnosti. Nerazumljivost i pogrešno razumevanje (*Missverstehen*) teksta nisu pojedinačni slučajevi i izuzeci koje treba izbeći, nego univerzalni fenomeni koji suštinski pripadaju samoj jezičnosti ljudskog iskustva². Hermeneutika je dakle omogućena samom strukturom ljudske jezičnosti, na takav način da svaki diskurs (shvaćen ovde u opštem značenju termina, kao svako pisano ili govorno izlaganje) postaje predmet vredan hermeneutičkog rada. Sužavanje hermeneutičke delatnosti, koje prati univerzalizaciju njenog polja, sastoji se u tome što Šljajermaher, za

---

2 To je takođe jedan od temeljnih Šljajermaherovih doprinosa i novina u odnosu na celu prethodnu istoriju hermeneutike za koju je razumevanje bilo polazna osnova, stanje koje se podrazumeva, a nesporazum i kriva razumevanja tek pojedinačne i akcidentalne devijacije. Sada, sa Šljajermaherom, nerazumevanje (*Missverstehen*) postaje izvorni faktum, ono konstitutivno, početna tačka u tumačenju, a razumevanje ono što tek treba konstruirati i uspostaviti prevazilazeći originarno stanje stranosti i nerazumevanja koje na neki način uvek ostaje u igri.

razliku od Ernestija sa kojim polemise, isključuje tzv. *subtilitas explicandi* (umeće izlaganja) iz hermeneutike, ograničavajući je samo na *subtilitas intelligendi* tj. na umeće razumevanja smisla teksta³. Čitava prethodeća hermeneutika, kao pomoćna disciplina teologije, nužno je uključivala i *subtilitas explicandi*, veštinu objašnjenja i izlaganja smisla svetih spisa. Nije bilo dovoljno samo razumeti (*intelligere*) istinski smisao Svetog pisma, nego ga je trebalo i saopštiti drugima (ostalim tumačima, vernicima, religijskoj zajednici). Odvajanjem od biblijske egzegeze hermeneutika stiče autonomiju oslobađajući se od upotrebe za spoljne svrhe: cilj hermeneutike je samo u razumevanju i shvatanju smisla nekog teksta. *Subtilitas explicandi*, inače, izlazi iz okvira hermeneutike i zbog toga što, kao izlaganje, predstavlja dodatno stvaranje reči i značenja, obrazovanje novog diskursa koji opet sa svoje strane zahteva hermeneutičku obradu i tumačenje. Hermeneutika je za Šlajermahera umeće tumačenja u eminentnom smislu, pa se prema tome treba posvetiti problemu tumačenja kao takvom, ili drugačije rečeno: treba se usredsrediti na tumačenje kao problem. Spoljašnji prikaz i predstavljanje razumljenog i protumačenog u toj radnji je irelevantno. Slično Kantu, koji je hteo da oslobodi etiku od izvanmoralnih svrha, i zasnivanje hermeneutike kod Šlajermahera ide u smeru apstrahovanja od svake pedagoške ili retoričke upotrebe tumačenja. Upravo zbog toga Šlajermahera možemo uzeti za temelj moderne hermeneutike i priključiti ga emancipatorskom projektu Moderne uopšte.

2. DVOSTRUKI MITTELPUNKT

Šlajermaherovo kantovstvo ne nalazimo samo u analogiji njegovog nacrtu hermeneutike sa Kantovim projektom autonomizacije i univerzalizacije jedne sfere ljudske duhovnosti njenim zasnivanjem na njoj samoj. Kod Šlajermahera nalazimo jasan dualizam između jezika i ličnosti, govora i mišljenja, subjekta i objekta, odnosno između gramatičkog (objektivnog) i tehničkog (subjektivnog) tumačenja. Ovaj dualizam proističe iz dvostruke strukture ljudskog subjekta kao “jezičkog” subjekta. Sa jedne strane, subjekat je podvrgnut (pod-metnut) opštim strukturama jezika na koje nema nikakav uticaj i koje ga uslovljavaju, dok sa druge, polazeći od sopstvenih unutrašnjim namera, on slobodno upotrebljava date jezičke strukture utiskujući im individualni pečat. U prvom smislu, subjekat je sredstvo jezika, dok u drugom relati zamenjuju mesto, pa je jezik sredstvo subjektivne upotrebe. Ili, ako želimo to izraziti u kantovskim terminima: subjekat je član dva sveta, budući u posedu dva aspekta, “receptivnog” i “spontanog”. Hermeneutički subjekat kod Šlajermahera stoji između podređenosti datosti jezika i sposobnosti da upravlja jezikom, da ga oblikuje za svoju posebnu, autorsku upotrebu. Ove dve dimenzije se zapravo kod Šlajermahera nikad potpuno ne razdvajaju, i on štaviše ne propušta nijednu priliku da insistira na njihovoj fundamentalnoj komplementarnosti.

---

3 Već na samom početku, prvi aforizam iz 1805. izražava tu nameru da se hermeneutičko umeće svede samo na razumevanje: “Eigentlich gehört nur das zur Hermeneutik was Ernesti Prol. §4 subtilitas intelligendi nennt“ (Šlajermaher, *Ermeneutica*, Milano, Bompiani, str. 46)

Iz ove komplementarnosti proizilazi jedna druga, komplementarnost gramatičkog i tehničkog tumačenja. Prvo, gramatičko tumačenje, uzima u obzir lingvističku uslovljenost nekog govora ili teksta (morfologija, sintaksa, gramatika, fonetika itd.), sve ono što pojedinac-autor "recipira" iz spoljašnjeg sveta i čemu se nužno potčinjava tokom govora ili pisanja⁴. U toj vrsti tumačenja se autor, kao individualitet, stavlja na stranu, van središta istraživanja, pozicioniran u drugi plan kao nešto ne-suštinsko. Individualitet autora i njegovo unutrašnje stanje duha dolaze na videlo tek u tehničkom tumačenju koje, treba to istaći, ne prenebregava jezik, nego ga samo posmatra kao ograničavajući princip, kao momenat od sekundarne važnosti⁵. Na taj način dva tumačenja ulaze u međusobno isključujući odnos, ali i odnos recipročne zavisnosti. Supstancijalnost jezika i subjektivnost individualiteta ne mogu se pojaviti istovremeno: ako pokušamo da razumemo smisao nekog govora iz jezika i u jeziku, autor govora pada u zaborav, i obratno, ako se usmerimo na razumevanje namera i toka misli autora, objektivnost jezika i njegovih struktura gubi se iz vida, iako se ne može potpuno isključiti. U procesu razumevanja treba postupati sa svakim od oba aspekta kao da (*als ob*) drugi nedostaje⁶. Dve vrste tumačenja se na taj način odvijaju jedna pored druge kao dve paralelne linije koje prate jedna drugu i idu u beskonačnost. Ove dve linije, naime, ne mogu postojati jedna bez druge; one se uzajamno uslovljavaju i upućuju nužno jedna na drugu. Svaki od oba hermeneutička zadatka, razumevanje u jeziku i razumevanje u mišljenju⁷, uzet sam za sebe nije dovoljan, nego zahteva rezultate onog drugog. Ova nedovoljnost, koja u stvari otkriva nezaključenost i stalnu otvorenost interpretativnog procesa, jedna je od karakterističnih crta Šlajermaherove hermeneutičke filozofije.

Jedan jedinstveni proces tumačenja se prema tome razvija oko dva središta (*Mittelpunkt*), dve težišne tačke⁸: jezika i mišljenja autora. Na mnogim mestima Šlajermaher ističe i ponavlja da nije reč zapravo o dva tumačenja, nego o dva aspekta jednog jedinog postupka koji oscilira između svog objektivnog i svog subjektivnog momenta. Hermeneutički subjekt (bilo autor bilo tumač) postavljen je tako u dualnu poziciju, između

---

4 Vežu između strukturalizma i Šlajermahera uočio je Piter Sondi. On pronalazi značajne analogije u Šlajermaherovom učenju o gramatičkom tumačenju sa Sosirovom lingvistikom.

5 Kada se kaže da se tehničko tumačenje bavi individualnim, to ne mora nužno da znači otkrivanje autorovih namera i pre-lingvističke subjektivnosti. Greška je svih psihologističkih tumačenja (a i Gadamerovog) što su individualno kod Šlajermahera redukovali na lično-pojedinačno u smislu psihičkog života autora. Individualitet možda pre treba shvatiti u smislu onoga što ne može da se obuhvati opštim pravilima jezika, što je osobeno, što izmiče shematizaciji, a čemu u jeziku najviše odgovara pojam stila. Taj jezički individualitet interesuje Šlajermahera.

6 "Die grammatische, als ob man vom Redenden nichts wüßte, oder ihn erst hieraus sollte kennen lernen; die technische, als wenn man erst vermöge der Sicherheit dieser Seite aus der gegebenen Rede sollte die Sprache kennen lernen." (Isto, E.20, str. 202)

7 "Sie geht von zwei ganz verschiedenen Punkten aus. Verstehen in der Sprache und Verstehen im Sprechenden." (Isto, str. 89)

8 Ideja o dvostrukoj prirodi tumačenja prisutna je već u prvim aforizmima iz Halea: "Wenn man alles Gesprochene aus dem Mittelpunkt der Sprache ansieht verschwindet aller persönliche Werth ausgenommen bei dem eigentlichen Sprachkünstler, der die Sprache neu individualisirt [...] Wenn man alles Gesprochene aus dem Mittelpunkt eines Künstlers versteht so verschwindet Alles Gegebene und Heutige an Werth der Sprache, außer in so fern sie den Künstler selbst ergreift und in seinem Denken bestimmt." (Isto, str. 62 i 64)

nužnosti i slobode, između dimenzije u kojoj je on primoran da sledi objektivni kauzalitet jezičkih pravila i dimenzije u kojoj se sam postavlja kao uzrok vlastite jezičke izražajnosti. Kako kaže jedan aforizam iz berlinske faze: “Pisac se sa jedne strane zatiče u vlasti predmeta, objektivna strana; sa druge je slobodan, subjektivna strana.”⁹ Uprkos tome što su ove dve dimenzije mišljene u njihovoj posebnosti i odvojenosti, Šljajermaher se trudi da nađe tačku njihovog jedinstva i da opravda tako postojanje jedinstvenog procesa tumačenja. Čini se da Šljajermaher za taj problem ne daje jednoznačno rečenje, što ne daje za pravo onim kritikama i primedbama koje su u Šljajermaheru videle prvenstveno zastupnika subjektivističke perspektive¹⁰.

3. BESKONAČNOST INTERPRETATIVNOG PROCESA I PRIBLIŽAVANJE

Totalitet razumevanja podeljen je u dva zadatka: objektivni (gramatički) i subjektivni (tehnički, ili psihološki). Nijedan od ova dva zadatka ne dospeva do potpunog ostvarenja, pa stoga tumač ostaje uvek u stanju neprestanog približavanja. Beskonačnost jezika kao i beskonačnost psihološke strane onemogućavaju zatvaranje interpretativnog procesa, što bi u slučaju ostvarenja podrazumevalo savršeno poznavanje jezika kao i savršeno poznavanje čoveka. Usled toga beskonačnost tumačenja se razvija kao neprekidni prelazak sa jednog aspekta na drugi u konstantnom približavanju ka totalitetu smisla¹¹.

Objašnjavajući umeće gramatičkog razumevanja¹², koje treba da odredi jedinstvo značenja iz mnoštva upotrebe reči, Šljajermaher tvrdi da za unutrašnje jedinstvo reči nije dat nijedan pojam *a priori* (kao ni za stil kojim se bavi tehničko tumačenje), te da se do gramatičkog totaliteta smisla, tj. do jedinstvenog značenja reči dolazi povezivanjem i upoređivanjem posebnog, dakle na induktivan način, polazeći od posebnih upo-

9 “Der Schriftsteller findet sich einerseits in der Gewalt des Gegenstandes, objective Seite, andernteils frei, subjective Seite.“ (Isto, str. 186)

10 Ovdje se prvenstveno misli na Gadamera koji u *Istini i metodi* daje jedno reduktivno tumačenje Šljajermahera. Gadamer tu Šljajermahera uzima za otelotvorenje hermeneutičkog modela rekonstrukcije suprotno modelu integracije, dok ga sa druge strane dovodi u vezu sa kantovskom estetikom genija, te sa gnoseološkim kartezijanizmom uopšte. U toj, ‘subjektivističkoj’ perspektivi, koju Gadamer kritikuje, pojam koji stupa u prvi plan jeste individualitet, što implicira preimućstvo psihološkog tumačenja i to svedenog na čin divinacije, tj. neposredno samo-postavljanje u raspoloženje autora. U kasnijim radovima (videti npr. *Problem jezika kod Šljajermahera*) Gadamer ipak koriguje svoje stavove, priznaje centralnu važnost gramatičkog tumačenja, ali smatrajući ga nedovoljno razvijenim aspektom od strane samog Šljajermahera.

11 U tom smislu i poznatu Šljajermaherovu formulu *besser Verstehen* (tumač treba da razume delo bolje nego što ga je razumeo sam njegov autor) možemo shvatiti više kao *zadatak*, kao kantovsko heruističko načelo koje proces tumačenja održava u permanentnoj otvorenosti. Ono što nam u stvari Šljajermaher poručuje jeste da tumač *de facto* nikada ne razume autora bolje od njega samog, ali ka tome treba neprestano težiti; reč je o regulativnoj svrhi koja pokreće, vodi i usavršava interpretativnu praksu.

12 Gramatičkim tumačenjem upravljaju dva kanona. Prvi kanon kaže da se značenje u celini određuje samo unutar jezičkog konteksta koji je zajednički autoru i čitaocima, dok se drugi kanon bavi određenjem značenja reči u kontekstu ostalih reči tj. rečenica koje je okružuju.

treba reći¹³. Logički problem koji se ovde nameće jeste kako se na taj način može doći do opšteg, do unutrašnjeg jedinstva posebnih značenja i upotreba reči, ako već unapred ne postoji pretpostavka opštosti koja bi poslužila kao kriterijum, dovoljan razlog da se proces povezivanja i upoređivanja zaključi. Drugim rečima, kada se zaustavlja taj proces i kako se zna da je baš određeni dostignuti momenat ujedno i totalitet koji se traži? Šlajermaherov odgovor je nedvosmislen: proces se ne zaustavlja¹⁴. Jedino što se može ponuditi, umesto jedinstva značenja koje nije nikad dato po sebi, jeste sigurnost osećaja koji zamenjuje objektivnu induktivnu upotpunjenost. Šlajermaher traži tu "zamenu" ne više u racionalno-pojmovnoj metodologiji, nego u iracionalnim sferama subjektiviteta. Samo neposredni i individualni osećaj može garantovati jedinstvo reči. Treba istaći da taj osećaj nije izolovan i samodovoljan; on se potvrđuje samo naslanjajući se na komparativni niz posebnih slučajeva. Međutim, sam pokušaj da se nađe zamena za nedostižnu potpunost i jedinstvo ukazuje nam na potrebu da se interpretativni proces uprkos njegove beskonačnosti ne ostavi neodređenim. A određenost po Šlajermaheru treba da počiva na osećaju, tj. intuiciji tumača koja puno pravo stiće tek nakon ozbiljne komparativne studije.

Taj dvostruki "metod", sa jedne strane induktivno rezonovanje u povezivanju i upoređivanju, i sa druge, neposredni kontakt sa individualnošću dela putem osećaja, odražava se i u podeli tehničkog tumačenja na divinacijski i komparativni metod. Zadatak je u toj fazi da se shvati subjektivni identitet dela, putem stila¹⁵ koji za Šlajermahera predstavlja, da tako kažemo, posebnost autora izražena u jeziku. Budući da je cilj savršenog razumevanja stilističkog jedinstva nekog autora nedostižan i da mu se može pristupati samo aproksimativno, Šlajermaher pribegava "metodološkom dualizmu", sa kojim će biti u stanju da uspostavi recipročan odnos između momenta opštosti (ideja dela) i posebnosti (individualni stil). Divinacija je metod neposrednog shvatanja individualnog¹⁶, dok je komparativni metod proces upoređivanja posebnih elemenata koji su obuhvaćen pod istom opštošću. Bez divinacije komparacija ne može postaviti opšte

13 Ovaj stav usmerice Šlajermahera ka zaključku da je jedinstvo reči zapravo nešto povesno, što znači da ono ne postoji po sebi nego samo u mnoštvu različitih upotreba koje uvek znače pomešanost sa slučajnim, kontingentnim, u širem smislu, sa povesnim.

14 "Vollständigkeit des Besonderen ist aber nie zu erlangen, also ist die Aufgabe eine unendliche" (Šlajermaher, isto, str. 104)

15 Pol Riker izdvaja pojam stila kao najveći doprinos Šlajermaherove hermeneutike: "The style displays a singularity inside the common resources of language, and, above all, in the style the formal aspect of the work's structure is joined to the psychological aspect of author's intention [...] I would venture to think that this is Schleiermacher's most important idea, more noteworthy than that of psychological interpretation itself." Paul Ricoeur, *Schleiermacher's Hermeneutics* u "Monist", n. 60, 1977, str. 188

16 Pogrešno je svodenje pojma divinacije na *Einführung*. U Šlajermaherovim tekstovima prvenstveno se govori o poistovećivanju, izjednačavanju (*Gleichsetzung*) tumača sa autorom ili neposrednim čitaocem. To poistovećivanje nije "skok" u psihičko stanje drugoga, nego pre svega jedan postupni tok izjednačavanja putem upoređivanja i povezivanja (ono što Šlajermaher dodeljuje komparativnom metodu) koji u određenom momentu prelazi u divinaciju, neposredno intuiranje smisla, čime takođe tumač pokušava da se izjednači sa drugošću autora. Povrh toga, treba reći, da je taj postupak aproksimativan, i da nikad ne doživljava svoje konačno ispunjenje.

jedinstvo individualiteta, dok bi divinacija¹⁷ bila samo jedna fantazija bez detaljnog istraživanja u kojem se suočavaju različita dela istog autora ili različiti stilovi kod različitih autora iz istog perioda itd. Tako se ponovo, kao i kod drugih primera, uspostavlja odnos recipročne zavisnosti dva metoda.

Ideja nedostižnog totaliteta i približavanja¹⁸ još je jedan razlog koji potkrepljuje našu tezu o kantovskim elementima u Šljajermaherovoj hermeneutici. I kod Šljajermahera kao i kod Kanta pojam totaliteta, kao pojam svrhovitosti, ostaje čisto asimptotski.

4. NEDOVOLJNI SUBJEKTIVITET

Videli smo da je jedan od unutrašnjih, imanentnih motiva koji karakteriše Šljajermaherovu hermeneutiku nedovoljnost, i to objektivne/gramatičke strane uzete same za sebe podjednako kao i subjektivno/tehničke strane. U pitanju je nedovoljnost interpretativnih metoda koje ciljaju na totalitet smisla. Sve to je samo naličje stranosti i faktuma nerazumljivosti sa kojim je subjekat tumačenja uvek suočen. Polazna situacija je uvek odlučan rasep između subjekta i objekta, tumača i smisla dela¹⁹. Ceo hermeneutički postupak, od gramatičkog preko tehničkog do psihološkog tumačenja²⁰, pokušaj je da se prevlada izvorni rasep i jaz. Međutim, nijedan metod, nijedno pojedinačno umeće nije u stanju da pronađe "istinski" smisao dela; moguća je samo uzajamna saradnja različitih metoda i postupaka posredstvom kojih se beskonačno približavamo finalnom totalitetu smisla, ipak, bez mogućnosti da definitivno uklonimo faktum nerazumljivosti. Subjektivitet (autora, tumača) je određen objektivitetom (jezičko-povesna situacija) i obratno, ali njihova definitivna tačka spajanja i pomirenje odloženi su u budućnost. Tako se odnos subjektiviteta i objektiviteta kod Šljajermahera manifestuje kao apstraktan i spoljašnji odnos. Ako te dve dimenzije postoje jedna pored druge, uslovljavaju se i prožimaju, a da se nikad sjedinjuju, to znači da njihovo unutrašnje jedinstvo nije ni mišljeno na pravi način. Tačno je da Šljajermaher zahteva posredovanje i korelaciju, ali to ostaje isključivo spoljašnji čin. Kako je prema tome pojmljen subjekat u Šljajermaherovoj hermeneutici?

17 U tom smislu divinacija nam se otkriva kao sposobnost neposrednog, intuitivnog stvaranja hipoteza iz zaključaka do kojih smo došli komparativnom metodom.

18 Na karakteru beskonačnosti i konstitutivne nezatvorivosti tumačenja insistira Đani Vattimo u svojoj refleksiji Šljajermaherove hermeneutike videći u njoj izvesnu anticipaciju nihilističkih ishoda savremene hermeneutičke ontologije. U perspektivi koja nam se otvara sa Šljajermaherom tumačenje nikako ne može biti utemeljujuće, ono nije usmereno ka istini, već ka smislu kojeg je isto tako ne moguće definitivno utvrditi. Predmet, ako ga shvatimo kao smisao jedne značensjske celine, kod Šljajermahera neprestano izmiče i beskonačno se odlaže. Videti: G. Vattimo, *Schleiermacher, filosofo dell'interpretazione*, Milano, Mursia, 1968.

19 Hermeneutika se javlja tamo gde postoji nešto tuđe, ali i tamo gde postoji i nešto zajedničko što povezuje delo i tumača. Kada bi sve bilo tuđe hermeneutika ne bi imala polaznu tačku za razumevanje, a kada ništa ne bi bilo tuđe razumevanje bi bilo gotovo istovremeno sa čitanjem ili slušanjem.

20 Ova razlika tehničkog i psihološkog koja je u prvim spisima nedovoljno istaknuta biće razrađena u poslednjim Šljajermaherovim predavanjima. Tezu o Šljajermaherovom okretu od centralnosti jezika (u ranim spisima) ka centralnosti psihološkog (u kasnim spisima) zastupao je Hajnc Kimerle istraživač Šljajermaherovih manuskripta i priređivač jednog izdanja Hermeneutike. Tu je tezu kasnije opovrgavao Wolfgang Virmond na osnovu svog izdanja Šljajermaherovih spisa.

Put ka odgovoru možemo naći već na prvim stranicama njegovih ranih spisa: gramatičko tumačenje se definiše kao negativno, a tehničko kao pozitivno²¹. Subjektivna strana se prema tome misli kao “pozitivna sila” dok je negativitet, u smislu ograničenja i određenja, pripisan objektivnoj strani, jezičko-gramatičkim strukturama i pravilima. Pošto su ove dve strane u ekskluzivnom odnosu, Šljajermaher dakle ne misli subjektivitet u terminima negacije, čime se gubi mogućnost da se on pojmi kao samosvestan i realan subjektivitet. Drugim rečima, samostalnost subjektiviteta je mišljena bez momenta samonegacije. I upravo zbog toga kod Šljajermahera određenje uvek dolazi spolja, od strane objektivnog sveta jezika; a i kada je reč o izražavanju unutrašnje subjektivnosti i slobodnoj upotrebi jezika (što je predmet tehničkog tj. psihološkog tumačenja) to određenje se onda misli kao “prekid”, “upad” u jedan drugi, spoljašnji svet, a ne kao samoodređenje subjekta i način njegovog samoizlaganja u svetu jezika. Individualna upotreba jezika se misli pre kao “nasilno” oslobađanje od ograničenosti jezikom, a ne kao samoodređenje subjekta u njegovom određenju jezikom²². I paradoksalno, subjekat lišen sposobnosti samoodređenja u njegovom odnosu prema jeziku poprima sam karakteristike objektiviteta. U tom se sastoji problematični momenat Šljajermaherove hermeneutike za koju ne možemo više reći da je suviše subjektivna, nego sasvim suprotno Gadamerovoj kritici, da nije dovoljno subjektivna.

Da bismo to objasnili, vratimo se na problem nedovoljnosti. Videli smo da su različite metode i faze hermeneutičkog procesa mišljene kao momenti jednog jedinstvenog procesa tumačeće svesti koji se međusobno isključuju iako se ne ukidaju i ne potiskuju, nego svaka faza ima svoj samostalni prostor delovanja, zbog čije ograničenosti i nedovoljnosti je nužno preći na drugu fazu. Na taj način manjkavost i limitiranost gramatičkog tumačenja, koja počiva na nemogućnosti savršenog poznavanja totaliteta jezika, upućuje ka tehničkom tumačenju, tj. ka poznavanju individualnih osobenosti teksta, prvenstveno autorskog stila. Međutim, ni ovaj momenat nije zadovoljavajući, pa Šljajermaher pribegava podeli tehničkog na psihološki i tehnički aspekt u užem smislu. Oba ova dela, kao pripadajući tehničkom tumačenju, zanimaju se za individualitet autora, ali svako od njih ima svoj određeni zadatak. Tehničko tumačenje u užem smislu se bavi stilom i kompozicijom dela, pošto su to ništa drugo nego “objektivacije” autorske namere. Sa druge strane, psihološko tumačenje se tiče nastanka toka misli u duhu autora koje dovode do stvaranja i određenih rešenja u kompoziciji dela. Razlika je u stvari u tome što tehničko tumačenje, iako “subjektivnije” od gramatičkog (jer sa tehničkim stupamo na teren autorske osobenosti) nije subjektivno u punom smislu. Kao neko ko struktuiru i sklupa delo autor nije u potpunosti slobodan zato što u spoljašnjem svetu

21 “Die grammatische Interpretation ist wol eigentlich die objective, die technische die subjective.“ (Isto str. 48)

22 Gadamer u tekstu *Problem jezika kod Šljajermahera* primećuje da je odnos identiteta (tendencija ka opštem, zajedničkom, ponavljanje) i individualiteta (slobodno izražavanje) u jeziku postavljen kod Šljajermahera tako da je individualizacija, koja se najbolje očituje u pesničkim metaforama i umetničkim odstupanjima od uobičajenih značenja, mišljena prevashodno iz aspekta pojedinca. Time smo dovedeni do jednog drugog, ali ne manje važnog pitanja: može li se samom jeziku priznati sposobnost sopstvenog individualizovanja? U tom slučaju individualizacija ne bi bila mišljena kao spoljašnje uplitanje autorske slobode.

bira već postojeće forme²³. Čak i kada stvara novu formu (na primer novi umetnički žanr) autor nije potpuno slobodan, jer deluje kao imitator koji je u vlasti analogija sa već postojećim. Prava individualnost ne leži, dakle, u struktuiranju i organizaciji dela, te je Šljajermaher prinuđen (neprestano vođen svojim načelom boljeg razumevanja) da pronađe novi i izvorniji teren autorovog subjektiviteta. Izlaganje tehničkog tumačenja se tako završava u spoznaji nužnosti, tj. potčinjenosti autora opštem životu duha, jezičkim i žanrovskim formama, čitavoj književnoj tradiciji. Ono što je sad bitno, krećući se izvan tehničkog tumačenja koje je iskusilo svoje limite, jeste da se rekonstruiše početna tačka, neposredna ideja i impuls odnosno volja koja je postojala pre nastanka samog dela, kako bi konačno izmakli vlasti objektiviteta. Izgleda da je sa psihološkim tumačenjem autora Šljajermaher konačno našao mesto čistog i izvornog subjektiviteta, ono što u Predavanju iz 1832. naziva ‘čista samomanifestacija’. Ipak, i u ovoj fazi imamo novo raslojavanje i unutrašnju distinkciju, i to po istom principu, što nas navodi na zaključak o novom ostatku ‘objektiviteta’ i to unutar psihološkog zadatka tumačenja. Šljajermaher u istraživanju toka misli autora razlikuje glavne i sporedne misli²⁴. Glavne misli su određene odlukom autora i impulsom iz kojeg delo nastaje, i zbog toga se one prepliću sa materijom i sa formom dela, drugim rečima, glavne misli se mogu neposredno izvući iz samog predmeta, tj. stila i strukture dela. Sporedne misli nisu, naime, neposredno povezane sa odlukom i svesnom namerom autora i iskrsavaju više kao slobodno stanje kombinacija, gotovo nepredvidljiva i slučajna igra predstava. Ako je glavna misao, manifestovana u strukturi dela, neka vrsta ‘objektivne’ namere autora, zar ne znači to još jednu potčinjenost nužnosti forme (odluka je uvek odlučivanje za jednu formu)? I ako je tako, nismo li dospeli do gotovo apsurdnog zaključka, da su sporedne misli, digresije i skretanja sa glavnog toka, istinsko mesto subjektiviteta i njegove slobode u stvaranju? Ono što smo tražili, čista samomanifestacija subjekta, pojavljuje se sada na samoj margini subjekta, na samoj granici razumevanja (asocijacije, snovi itd.). Ovaj momenat nije razrađen i razvijen od samog Šljajermahera te predstavlja naš hipotetički zaključak sa ciljem da se istakne sva problematičnost njegove hermeneutike.

Subjektivitet je kod Šljajermahera stoga kategorija koja neprestano izmiče, beži i sklanja se pred postupkom tumačenja²⁵. Gramatičko tumačenje se napušta da bi se prešlo na tehničko, koje je više ‘subjektivno’, sve dok se ne dođe do uvida da je i ono u vlasti objektivnih institucija i konvencija; potom se prelazi na istraživanje ideje (odluke) autora da bi shvatili da su i u tome objektivni momenti (*Komposition* dela,

23 “Sofern diese etwas schon bestehendes ist, ist klar, daß der Autor eben so Organ der Form ist als Typus des geistigen Gesamtlebens, wie wir ihn auf der grammatischen Seite als Organ der Sprache ansehen.“ (isto, str. 502)

24 U prvom nacrtu iz 1805. Šljajermaher sporedne predstave naziva subjektivnim tokom misli, dok je objektivni tok misli sve ono što pripada kompoziciji, što izražava neposredni odnos pisca prema predmetu.

25 Manfred Frank nudi jedno viđenje Šljajermahera u terminima krize subjekta (videti M. Frank, *Das Sagbare und das Unsagbare*, Frankfurt, Suhrkamp, 1989 i *Das individuelle Allgemeine*, Frankfurt, Suhrkamp, 1985). Prema Franku, kod Šljajermahera imamo subjekat koji se ne zasniva na refleksiji i kojeg karakteriše neposredna samo-očevidnost, definisan pre svega kao relacionalan (tj. zavisian, ograničen). Reč je o jednom ‘slabom’ subjektu kojeg sam Frank određuje i kao ne-stvar. Međutim, nije li taj ‘slabi’ subjekat samo rezultat i negativna posledica neuspele metafizičke potrage za ‘čistom samomanifestacijom’ subjekta?

književna tradicija kao i sve spoljašnje okolnosti u kojima autor dolazi do odluke) ne mogu izbeći. Koliko god da se trudimo da "izbacimo" objektivnu dimenziju iz igre, ciljajući na jedan čisti subjektivitet (izvorna namera autora, na primer), utoliko nam se ta ista dimenzija objektivnog vraća i pokazuje svoju odlučujuću ulogu. Subjektivitet koji se traži, a koji bi bio razrešen svake veze sa svim objektivno bivstvujućim (tj. čisto slobodno ispoljavanje pojedinca, sloboda koja nije vezana bitkom) rizikuje da se prekrene u nebivstvujući, nepostojeći subjektivitet, čistu iluziju.

Šlajermaher na kraju biva uhvaćen u zamku sopstvene metafizike subjekta: tražeći čisto mesto subjektiviteta on nikako ne uspeva da ga nađe. I ceo proces tumačeće svesti, sa svim svojim metodama, umećima i momentima, može se videti kao potraga za takvim subjektivitetom, potraga koja u stvari postaje njegovo "proterivanje". Jedino što se time indirektno afirmiše jeste moć objektivnih jezičkih struktura. Šlajermaherova hermeneutika priznaje podjednaki udeo subjektivnog, ali njegovo mesto nikako ne nalazi.

BIBLIOGRAFIJA

BOWIE Andrew, *The Philosophical Significance of Schleiermacher's Hermeneutics*, u: *Cambridge Companion to Friedrich Schleiermacher*, pired. Jacqueline Marina, New York, Cambridge University Press, 2005

FERRARIS Maurizio, *Storia dell'ermeneutica*, Milano, Bompiani, 1988.

FRANK Manfred, *Das Sagbare und das Unsagbare*, Frankfurt a.M., Suhrkamp, 1989.

FRANK Manfred, *Metaphysical Foundations: A Look at Schleiermacher's Dialectics*, u: *Cambridge Companion to Friedrich Schleiermacher*, pired. Jacqueline Marina, New York, Cambridge University Press, 2005.

GADAMER Hans Georg, *Das Problem der Sprache bei Schleiermacher*, u: „Zeitschrift für Theologie und Kirche“, 65, 1968, str. 445-448; prevod Emina Peruničić, *Problem jezika kod Šlajermahera u Hegelova dijalektika*, Beograd, Plato, 2003.

GADAMER Hans-Georg, *Wahrheit und Methode*, Tübingen, J.C.B.Mohr, 1960; prevod Slobodan Novakov, *Istina i metoda*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1978.

GJESDAL Kristin, *Hermeneutics and Philology: A Reconsideration of Gadamer's Critique of Schleiermacher*, u: „British Journal for the History of Philosophy“, 14:1, 2006, str. 133 – 156

MARGOLIS Joseph, *Schleiermacher among the Theorists of Language and Interpretation*, u: „The Journal of Aesthetics and Art Criticism“, Vol. 45, No. 4 (1987), str. 361 – 368

PALMER Richard E., *Hermeneutics: Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger, and Gadamer*, Evanston, Northwestern University Press, 1969.

PFAU Thomas, *Immediacy and the Text: Friedrich Schleiermacher's Theory of Style and Interpretation*, u: „Journal of the History of Ideas“, Vol. 51, No. 1 (1990), str. 51-73

RAVERA Marco (priredio), *Il pensiero ermeneutico*, Genova, Marietti, 1986.

RICOEUR Paul, *Schleiermacher's Hermeneutics*, in „Monist“, n. 60, 1977, pp. 181- 197

SCHLEIERMACHER Friedrich D. E., *Ermeneutica*, Milano, Bompiani, 2000.

SZONDI Peter, *L'ermeneutica di Schleiermacher*, u: *Poetica dell'idealismo tedesco*, ital.prevod R. Buzzo Margari, Torino, Einaudi, 1974, str. 208 – 232

SZONDI Peter, *Einführung in die literarische Hermeneutik*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1975

VATTIMO Gianni, *Schleiermacher filosofo dell'interpretazione*, Milano, Mursia, 1986.

SAŠA HRNJEZ
Torino, Italy

SUBJECTIVITY AND INTERPRETATION
IN SCHLEIERMACHER'S HERMENEUTICS

Abstract: Schleiermacher's project of the universalization of hermeneutics has been seen as the very beginning of its modern history. By dividing the process of interpretation into two separate, but mutually dependent aspects: grammatical (objective) and technical, or psychological (subjective), Schleiermacher conceived the interpretation as a structurally dualistic, but fundamentally infinite process of moving toward the totality of sense. Different readings of Schleiermacher attribute to him either primacy of the linguistic or primacy of the intentional-psychological. The purpose of this work is to put Schleiermacher's hermeneutics in a dualistic light, whereby we can speak only about a mutual cooperation between two equally important aspects of the interpretation. In such context the problem of subject is defined by its dualistic nature. Moving from one aspect of the interpretation to another, the place of subject reveals itself as essentially problematic. Subjectivity is not considered in the terms of negation and self-determination, so in Schleiermacher there is a subject which constantly finds itself under the power of the objective structures (language, literal-artistic genres, tradition etc.). Therefore, the intention of this papers is to demonstrate that Schleiermacher's hermeneutics, opposed to all critics of its romantic subjectivism, is not enough subjective. Subject is possible only as a borderline category.

Keywords: subject, interpretation, language, totality, negation, sense

*Primljeno 23.8.2010.
Prihvaćeno 10.10.2010.*

